

ECONOMICS

Кооперація та держава у розвитку конкурентного аграрного підприємництва в Україні

Л. В. Дідківська, О. М. Кудласевич, Т. О. Сливка

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: tanya_slivka@ukr.net

Paper received 13.12.21; Accepted for publication 08.01.22.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2022-267X49-01>

Анотація. Стаття присвячена проблемам розвитку аграрного підприємництва та ролі в ньому сільськогосподарської кооперації. Проаналізовано сучасний стан, особливості та потенціал сільськогосподарської кооперації в Україні. Доведено, що лише зважена економічна політика уряду призводить до подолання обмежень матеріально-технічної бази та фінансових ресурсів, що обумовлюють низьку інтенсивність дрібних селянських господарств. Виявлено, що важливим резервом підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємництва в Україні є розвиток кооперації на селі.

Ключові слова: кооперативні відносини, сільськогосподарська кооперація, конкурентоспроможність, підприємництво, державне регулювання.

Вступ. В сучасній Україні гостро стоїть питання розвитку сільських територій. Адже щорічно з вітчизняної карти зникає близько двох десятків сіл через знелюднення: старше покоління вмирає, молодь їде в міста, оскільки не бачить перспектив для самореалізації у сільській місцевості. Для вирішення цієї проблеми може прислужитися сільськогосподарська кооперація, оскільки завдяки об'єднанню в кооперативи сільські товаровиробники можуть підвищити конкурентоспроможність власних господарств, надати додаткові робочі місця селянам, розвинути інфраструктуру села, розв'язати проблему міграції молоді тощо.

Більше того, зростання попиту на світовому ринку на якісні екопродукти харчування може стати шансом для стійкого розвитку сільського господарства України. Наразі втриматися на світовому ринку, конкуруючи з міжнародними сільськогосподарськими підприємствами, можуть лише великі вітчизняні агрокомпанії, діяльність яких прямо й опосередковано підтримувалась урядом у попередні роки. Єдиний перспективний шлях до еволюційного поступу дрібних селянських господарств є в об'єднанні на добровільних засадах у сільськогосподарські кооперативи у сфері кредиту, постачання, переробки та збуту сільськогосподарської продукції для одержання можливості скористатися позитивним ефектом масштабу виробництва та реалізації соціального капіталу як чинника економічної конкурентоспроможності.

Як підтверджує практика, функціонування в межах економічної системи розгалуженої мережі кооперативних організацій дозволяє вирішувати одночасно низку проблем економічного та соціального характеру, зокрема підвищує ефективність підприємницької діяльності, розширює можливості її фінансового забезпечення, сприяє технологічній модернізації підприємств, допомагає їм долучитися до використання інноваційних технологій та капіталомістких об'єктів виробничої інфраструктури, перешкоджає надмірній монополізації і підтримує здорову конкуренцію між учасниками ринку, сприяє розв'язанню проблем справедливості розподілу доходів та соціального забезпечення. Останнє, з огляду на певний дефіцит соціаль-

ного потенціалу держави, набуває особливої актуальності, оскільки за умови реалізації відповідної державної політики щодо кооперації «тягар» соціальної відповідальності може бути раціонально перерозподілений між урядовими і кооперативними організаціями. Не менш вагомою є роль сільськогосподарської кооперації у підвищенні громадянської активності, розбудові демократичних механізмів суспільної взаємодії та консолідації нації. Результативність її діяльності у забезпеченні стабільності економічного відтворення у аграрній сфері, продовольчої безпеки країни, аграрного виробництва, демографічного та соціального розвитку сільських регіонів. Позитивний суспільний, економічний та соціальний ефект від впровадження сільськогосподарської кооперації націлює на пошук шляхів її формування в Україні.

Вагомий внесок у розвиток теорії та практики сільськогосподарської кооперації внесли такі вітчизняні вчені, як: Дідківська Л.В. [1,2], Зіновчук В.В. [3,4], Довженко В.А. [4], Мар'євська М.Ю. [5], Молдаван Л.В. [6], Єршова О.О. [12], Пантелеймоненко А.О. [8] та інші. Проте проблеми та перспективи взаємодії держави та сільськогосподарської кооперації у розвитку аграрного підприємництва України, з огляду на актуальність, ще потребують подальших ґрунтовних досліджень. В той же час дослідженню різних аспектів кооперації присвячені праці таких зарубіжних авторів як: Фонте М.і Кукко І. [16], Неданов А. та Зутінич Д. [21], Тунець Е. та Карантинініс К. [27] та інших.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану сільськогосподарської кооперації та її потенціалу в Україні, дослідження державної політики в цій сфері, і розкриття на цій основі інституційних особливостей розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні як запоруки розвитку вітчизняного конкурентного аграрного підприємництва.

Огляд літератури. Питання кооперації в аграрній сфері, урядової політики щодо створення та ефективного функціонування кооперативної системи стали предметом досліджень таких вітчизняних дослідників як: Дідківська Л.В. [1,2], Зіновчук В.В. [3,4], Довженко В.А. [4], Мар'євська М.Ю. [5], Молдаван Л.В. [6],

Єршова О.О. [12], Пантелеймоненко А.О. [8] та інших.

М.Ю. Мар'євська здійснила історико-економічне дослідження розвитку дрібнотоварних селянських господарств на етапі їх зародження у другій половині XIX – початку XX ст. [5] У свою чергу В.А. Довженко та В.В. Зіновчук розкрили проблеми кооперативного будівництва в сучасних умовах та перспективи розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні [4]. В.В. Зіновчук у своїх авторських розробках доводить, що сільськогосподарська кооперація поступово стає притаманною не лише економічній, але й соціальній структурі суспільства [3]. О.О. Єршова присвятила своє дослідження кооперації сільськогосподарських підприємств України та США в контексті процесного управління [12]. Л.В. Дідківська розкрила сільськогосподарську кооперацію як фундамент розвитку вітчизняного аграрного підприємництва, запропонувала практичні рекомендації щодо розвитку кооперативної практики в українському селі [1,2]. А.О. Пантелеймоненко у своїй історико-економічній розвідці показав перспективність кооперативного кредитування вітчизняних сільських господарств [8], а також багато зусиль доклав до поширення знань про інші види кооперації, зокрема енергетичну. У свою чергу Л.В. Молдаван розкрила існуючі загрози вітчизняного кооперативного законодавства [6]. Шпикуляк О. та Саковська О. [25] відмічають, що розвиток та ефективне управління кооперативами в Україні сприятиме вирішенню соціально-економічних проблем, підвищенню добробуту селян і, як наслідок, забезпеченню комплексного розвитку сільських територій. На основі вивчення вітчизняного та світового досвіду державного регулювання в сільському господарстві Пронько Л., Фурман І., Кучер А. Гонтарук Ю. [22] виділили напрями державної підтримки аграрного сектору України та запропонували перспективні варіанти інтеграції домогосподарств у більш консolidовані економічні форми. Саковська О. [24] порівнює сільськогосподарську кооперацію в різних країнах та аналізує її стан в Україні. Вчена доводить, що головною перевагою кооперації є порівняно вищі стійкість та можливості закупівлі і реалізації продукції.

Водночас дослідженню різних аспектів кооперації присвячені праці зарубіжних авторів. Аджат Р. [13] розглядає фермерські кооперативи у контексті відтворення різних типів соціального капіталу. Проблеми державної підтримки кооперації розкриті в працях Рибасаукене Е., Симиле Д., Волков А. ін. [23] та Дозорова Т.А., Александрова Н.Р., Севастьянова В.М., Утманова Н.А. [15]. Різні аспекти узгодження індивідуальних та колективних інтересів в межах кооперативу висвітлені у працях Ларрикія С. та Ліма Ф. [19] та Хунначі М., Фарес М. та інші. [17].

На основі дослідження історії та розвитку кооперації Данієла Р. [14] виявила спільні риси та відмінності сільськогосподарської кооперації в різних країнах ЄС. Фонте М.і Кукко І. [16] висвітлюють суперечності кооперативного руху в Італії. Неданов А. та Зутініч Д. [21] визначають мотивацію в діяльності кооперативів Хорватії. Тунець Е. та Карантинініс К. [27] розкривають проблеми сільськогосподарської кооперації в

постсоціалістичних країнах, наголошуючи на нестачі довіри і соціального капіталу. Дослідження можливостей посилення вертикальної координації всередині ланцюгів доданої вартості шляхом розвитку сільськогосподарських кооперативів та неформальних фермерських груп в Албанії здійснили Імімі Д., Валентинов В., Скрелі Є. [18]. Історія та проблеми сучасного кооперативного руху в Росії висвітлюється у працях Янбих Р., Сарайкін В., Лерман З. [28] та Соболев А., Куракін А., Пахомов В., Тротсук І. [26]. Лю З.М., Ян Д. і Вен Т. [20] аналізують діяльність сільськогосподарських кооперативів у Китаї.

Водночас достатньо обмежене коло сучасної наукової літератури присвяченої практичним рекомендаціям щодо розвитку селянської кооперації в Україні.

Матеріали та методи. Методологічною основою представленого дослідження є принципи системного підходу господарських процесів та фундаментальні положення інституціональної економічної теорії. Для виконання поставлених завдань відповідно до цивілізаційного підходу при вивченні подій і явищ суспільного життя було використано методи: системного аналізу – для визначення динаміки, чинників розвитку та особливостей функціонування кооперативних господарств; діалектичного та логічного, зокрема прийоми аналізу і синтезу конкретного і абстрактного, структурного – для вивчення організаційної структури; статистичного – для підрахунку сільськогосподарських кооперативів; методи класифікації та типологізації – при аналізі літературних та архівних джерел; історико-генетичний та історико-порівняльний. Інформаційна база дослідження – це законодавчі та нормативні акти державних органів влади, матеріали архівних фондів, наукові праці з питань розвитку кооперації, статистичні збірники, довідники, публікації періодичних видань, енциклопедична й довідкова література.

Результати та обговорення. В умовах розбудови незалежної України реформування аграрного сектору економіки безпосередньо пов'язувалось з розвитком кооперативного руху. З моменту відновлення незалежності України в 1991 році Верховною Радою України було затверджено цілу низку законопроектів, які були спрямовані на відродження та державну підтримку кооперації, серед них такі як: Закон України «Про споживчу кооперацію» (1992), «Про сільськогосподарську кооперацію» (1997), «Про кредитні спілки» (2001), «Про кооперацію» (2003). Окрім того, з'явилися Укази Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» (1999), «Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки на ринкових засадах» (2000), «Про заходи щодо прискорення розвитку аграрного ринку» (2002), програми розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів тощо. Однак для кооперативного законодавства новітньої доби була характерною підпорядкованість системи кооперації державі, що гальмувало відродженню кооперації в Україні. Водночас для заохочення

сільськогосподарських товаровиробників до об'єднання в кооперативи на основі Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» були розроблені та затверджені Наказом Міністерства аграрної політики України Примірний статут сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу й Примірний статут сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу – агроторгового дому, видані навчальні та методичні посібники, відповідні коментарі та рекомендації з питань створення й організації господарської діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Як результат з'явилися кооперативні організації в нечисленній кількості, серед них й обслуговуючі кооперативи та кредитні спілки. Проте згадані кооперативні агенти не завжди були дієздатними та ефективними, чимало з них почали функціонувати як комерційні. Разом з тим, 5 серпня 1998 р. невеликій кількості діючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів вдалось створити Національну спілку сільськогосподарських кооперативів України, серед них: «Атлант», Хмельницька обл.; «Буджацький фермер», Одеська обл.; «Інтер», Запорізька обл.; «Ратай», Тернопільська обл.; «Урожай», Полтавська обл. Згадана спілка пропагувала кооперативну ідею в суспільстві, налагоджувала зв'язок між місцевими кооперативами та міжнародними інституціями, що плідно впливали на кооперативний рух в Україні. За її ініціативою, 16 жовтня 1998 р. у Києві відбувся Перший з'їзд сільськогосподарських кооперативів України [2].

Згодом Міністерством аграрної політики України було затверджено «Програму становлення і розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як неприбуткових організацій» (31.08.2000 р.), однак її реалізація стимулювала не стільки розвиток сільськогосподарських кооперативів, скільки утворення псевдокооперативів, які лише прагнули скористатись статусом неприбутковості кооперативів. Так, у 2002 р. в Україні функціонувало 684 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, хоча зареєстровано було 856. На 1.01.2009 р. в Україні було зареєстровано 936 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (частка постачальницьких становила 3%, переробних – 6%, заготівельно-збутових – 16%, сервісних – 26%, багатофункціональних – 47%) [7, с. 9]. Слід зазначити, що суттєва частина їх була лише зареєстрована і не працювала, а інша частина функціонувала з недотриманням засад кооперативної діяльності.

Державні інституції надзвичайно прискіпливо зосередилися на розв'язанні проблем на селі через створення кооперативної системи у 2009 р. Згідно Державної цільової економічної програми підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 р. було передбачено створення 10500 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. На їх організацію та підтримку планувалося виділити 7,2 млрд. грн., з них 6,5 – з державного бюджету. Найкращі кооперативи України (молочарський, м'ясопереробний, плодоовочевий, багатофункціональний, з обробітку землі та три

зернові) мали отримати державну підтримку [9]. На державному рівні було затверджено план організаційних заходів зі сприяння розбудові сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та забезпечення доступу особистих селянських і фермерських господарств на ринок аграрної продукції, шляхи реалізації якого розглядалися на нараді з питань формування мережі оптових ринків для реалізації сільськогосподарської продукції і обслуговуючої кооперації 9.04.2009 р. Варто зазначити, що стимулювання розвитку кооперативів в аграрному секторі державними інституціями відбувалось з певними недоліками, виявлення та усунення яких могло б гарантувати успіх реалізації державної політики в цій сфері в майбутньому. Серед них – розбудова кооперативної системи «згори» (Міністерству аграрної політики доручалося скласти план розвитку кооперації в Україні, проаналізувати роботу вже існуючих сільгоспокооперативів і розробити програму їх подальшого розвитку тощо), надання системи пільг для кооперативів (в реальності вони сприяють утворенню псевдокооперативів, які прагнуть скористатися державними дотаціями та пільговим оподаткуванням). Щойно почали надходити кошти на рахунки відповідних державних служб на місцях, відбулось штучне створення так званих кооперативів з метою заволодіння державними коштами, в той час як справжні кооперативи не встигли й зареєструватись за такий короткий період і відповідно не отримали державної допомоги. У результаті суттєвого поширення сільськогосподарської кооперації в Україні не відбулось. Безрадісними для кооперації стали перспективи на майбутнє у 2010 р., коли на виконання Державної цільової програми уряд коштів взагалі не виділив [2].

Сьогодні в національній економіці України спостерігаємо незначний розвиток фермерського руху, недостатність його державної підтримки, законодавчу неврегульованість неприбутковості кооперативу та системи оподаткування (передбачені пільги у сплаті податків для фермерів нівелюються за умов об'єднання їх у кооперативи), опанування потенційних для сільськогосподарських кооперативів ринків більш стійкими технологічно та фінансово агрохолдингами, відсутність кооперативного сегменту у сучасній кредитно-банківській системі, нерозвиненість ринкової інфраструктури села, неадекватне трактування природи сільськогосподарської кооперації, дефіцит довіри у суспільстві, відсутність системи заходів щодо популяризації кооперативної ідеології та підготовки кооперативних працівників тощо.

Відродження сільськогосподарської кооперації відбудеться передусім лише з усвідомленням суспільством її значення як дієвого засобу розв'язання проблем села, коли широкі маси населення матимуть достатній рівень системних знань про кооперацію та її переваги для сільськогосподарських товаровиробників, коли буде сформована національна стратегія її розвитку. Одже, на перший план виходить необхідність популяризації ідеї кооперації у вітчизняному суспільстві. Суттєвий

внесок в цій царині можуть зробити управління агропромислового розвитку при місцевих органах влади, депутати селищних та районних рад, аграрні громадські організації, ініціативні прибічники кооперативного руху, а також дорадчі служби, що вже надають допомогу у питаннях створення та діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Їх системна інформаційно-консультаційна діяльність зможе ефективно вирішувати проблеми об'єднання малих та середніх виробників у кооперативи.

Разом з тим держава повинна сформувати інституційну базу для ефективного функціонування сільськогосподарської кооперації. Передусім це стосується створення необхідної правової бази для розвитку сільськогосподарської кооперації, конкурентного середовища для індивідуальних та кооперативних власників, їх рівноправного партнерства на ринку з іншими формами власності, системи фінансово-кредитного забезпечення за умови вирішальної ролі її кооперативного сегменту. При цьому не можна бездумно копіювати успішний світовий досвід кооперативного будівництва, варто врахувати вітчизняний історичний досвід, а також соціальні та господарські національні особливості українського селянства.

На вітчизняних теренах ренесанс сільськогосподарської кооперації має передбачати логіку становлення кооперативної системи, поступовість у її висхідній вертикальній розбудові, базуючись на принципі самоорганізації: первинні кооперативи, місцеві, обласні та центральні кооперативні союзи, Всеукраїнський кооперативний центр. У свою чергу замисел відродження кооперації за державний коштів у системі державного управління не може бути продуктивним. Як засвідчує попередня траєкторія розвитку, абсолютне державне втручання в діяльність кооперативу призводить до втрати його сутності, перетворення його на різновид державного підприємства. Держава не може брати безпосередньої участі у створенні кооперативних організацій, оскільки зі збільшенням її організаційної, економічної, адміністративної, фінансової присутності, здебільшого, зменшується відповідальність і мотивація товаровиробників у кооперативних діяч. Для прикладу, міжнародними грантами, державними дотаціями, підтримкою місцевої влади та дорадчих інституцій в Україні стимулювалося зростання кількості молочарських кооперативів з метою об'єднання дрібних товаровиробників, які охоплювали переважну більшість ринку молочної продукції. Об'єднані в кооперативи молочарські кооперативи отримали змогу випускати безпечнішу та якіснішу продукцію, посилилась їхня конкурентоспроможність на молочному ринку та відповідно підвищилися закупівельну ціну майже удвічі. Вони отримали такі переваги завдяки можливості охолодження молочної продукції, переробки, фасування, зберігання, контролю за її якістю та грамотній логістиці. Однак нерідко молочарські кооперативи зникали одночасно з припиненням підтримки та стимулу з боку названих зовнішніх впливів, а також за умов виникнення

найменших перешкод чи конфліктів, незважаючи на отримані конкурентні переваги.

Водночас відмовитись від державних програм підтримки кооперативів на етапі їхнього становлення неможливо. Надання системи стимулів і пільг можна узалежнити від конкретних економічних показників діяльності кооперативу (кількість членів кооперативу, обсяги виробництва та продажу, розміри членських внесків та розмір сукупного капіталу кооперативу тощо). Це дозволить використовувати можливості державної підтримки (фінансові, організаційні, консультаційні) для успішних кооперативів і створить інституційні передумови для виникнення між ними певної конкуренції за право скористатися державною допомогою. В ході децентралізації влади в регіонах України суголосними були б і програми підтримки розвитку кооперації, ініційовані місцевою владою, що нівелювали б можливість розвитку псевдокооперативів та сприяли б поширенню кооперативного руху [1, с. 8-9].

Так як орієнтація на зовнішні джерела фінансування не є ефективною, сучасна кредитно-банківська система перебуває в найгіршому стані, банківські кредити стали менш доступними через підвищення вимог до позичальників і збільшення ставок, втрачено довіру до комерційних банків і уряду вцілому, то система кредитних кооперативних спілок, створена за ініціативи громадськості, могла б користуватись довірою у населення та стати одним із пріоритетних чинників розвитку кооперативних форм господарювання. Через те, що кредитна кооперація виділяється від інших видів кредитних організацій тим, що вона краще прилаштована до обслуговування дрібних виробників, ніж комерційні банки.

Таким чином, для відродження сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні необхідна синергія державних структур для забезпечення інституційних передумов їх розвитку та ініціативних представників кооперативного руху. І поготів не потрібно вигадувати новітню стратегію розвитку вітчизняної кооперації, вона може бути сформована на основі запозичення національного кооперативного досвіду та висновків із світової практики. У цьому контексті вигаршною є імплементація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що передбачає обмін знаннями та найкращими практиками щодо політики розвитку сільських територій з метою сприяння матеріальної забезпеченості сільських громад; поширення знань шляхом проведення навчальних та інформаційних заходів; обмін найкращими практиками щодо механізмів підтримки політики у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій тощо (Розділ 5. Економічне та галузеве співробітництво, Глава 17. Сільське господарство та розвиток сільських територій, стаття 404) [11].

Висновки. Важливим ресурсом підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського виробництва є розвиток сільськогосподарської кооперації. Однак попри застосування державою низки стимулюючих заходів, відродження сільськогосподарської кооперації в Україні гальмується більш глибокими, системними

вадами, що притаманні функціонуванню вітчизняної агропромислової сфери. Практика доводить, що лише сама урядова підтримка сільськогосподарських кооперативів не здатна виступити первинним поштовхом для поживлення економічної активності дрібних селянських господарств. Виходячи з цього, піднесення кооперативного руху може дати відчутні результати лише в межах запровадження інтенсивної та комплексної політики з відродження сільського господарства як цілісної інституційної структури, що поєднує в собі економічні, соціальні, політичні, етнокультурні, національні, і, навіть, цивілізаційно-світоглядні інститути. Водночас участь урядових організацій у сприянні кооперації не має підміняти особисту ініціативу окремих господарських суб'єктів і тим зменшувати їх відчуття спільної власності на виробничі фонди кооперативу та спільну відповідальність за результати його діяльності.

У зв'язку з нагальною потребою у розв'язанні проблем вітчизняного села надважливо створити стратегію розбудови національної кооперації. Її розробка та реалізація повинна вдало синтезувати ідеї та цілеспрямовані дії державних та місцевих органів влади, проєктів міжнародної допомоги, науковців, кооператорів та самих українських селян. У першу чергу зусилля мають бути направлені на популяризацію кооперації у суспільстві (засобами масової інформації та безпосередньо управліннями агропромислового розвитку при місцевих органах влади, депутатами місцевих рад, аграрними громадськими організаціями, ініціативними прибічниками кооперативного руху, дорадчими службами) з метою створення її позитивного іміджу. Повною мірою успішність цього процесу залежить від обізнаності у сфері сільськогосподарської кооперації самих ініціаторів розвитку кооперативного руху. Тому досить актуальним є необхідність поширення кооперативних знань, надання кооперативної освіти, ефективність якої значно зросла б за умови залучення вітчизняних і закордонних експертів, успішних кооператорів-практиків.

У зв'язку з дискредитацією кооперативної ідеї у радянський період важливо підвищити рівень довіри до кооперативів. Держава повинна виконувати покладену на неї контролюючу функцію з метою недопущення функціонування псевдокооперативів

(що компроментують кооперативну ідею), які організовуються для заволодіння державними дотаціями та уникнення оподаткування. Оскільки на початковому етапі розвитку кооперативного руху неможливо відмовитись від державної підтримки та пільгового оподаткування, необхідно встановити залежність її надання від конкретних економічних показників діяльності кооперативу з метою цільової фінансової, організаційної та консультативної підтримки перспективних та дієвих кооперативів, стимулювання їх успіху за можливість надання їм урядової протекції. Ключовим завданням держави залишаються такі формальні фактори розвитку вітчизняної кооперації, як стимулювання розвитку самодостатніх фермерських господарств. Так само зростання кількості стійких селянських господарств сприятиме добровільному включенню їх до кооперативних організацій для захисту власних інтересів.

Базоутворюючим елементом державної стратегії зі сприяння розвитку сільськогосподарських кооперативів є система фінансового забезпечення їх діяльності. Широка допомога сільськогосподарських кооперативів за рахунок урядових коштів підживлює споживацькі настрої серед учасників кооперативів, створює передумови для поширення корупції. Так як фахове керівництво фінансовими потоками може бути втілене суто на професійному шаблі, а українські дрібні підприємства сільськогосподарського спрямування внаслідок низьких закупівельних цін на свою продукцію майже не мають значних заощаджень, створення кредитних спілок у вітчизняних умовах не може забезпечити необхідний рівень концентрації і перерозподілу вільних фінансових ресурсів. У цьому ракурсі, доцільним може стати створення спеціалізованого державного банку, який міг би не тільки кредитувати сільськогосподарські кооперативи, а й одночасно надавати їм консалтингові послуги з фінансового інжинірингу, правового забезпечення, з ведення бухгалтерського обліку, зі страхування сільськогосподарських ризиків тощо. Одночасно, такий спеціалізований банк має впроваджувати аудит фінансового стану сільськогосподарського кооперативу для обґрунтування доцільності надання державної допомоги на безоплатній та оплатній основі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дідківська Л.В. Рекомендації щодо розвитку кооперації як інструменту підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства в умовах євроінтеграції / Л. Дідківська // Актуальні проблеми використання потенціалу економіки країни: збірник матеріалів доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 28-29 серпня 2015 р.). – К.: ГО „Київський економічний науковий центр”, 2015. – С. 6-9.
2. Дідківська Л.В. Сільськогосподарська кооперація – основа розвитку аграрного підприємництва в Україні. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. 2017. Вип. 12(1). С. 186–192.
3. Зіновчук В. В. Чи очікувати Україні на кооперативний бум? / В. В. Зіновчук // Кооперативні читання: 2018 рік: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 1 черв. 2018 р. – Житомир: ЖНАЕУ, 2018. – С. 7–11. URL: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/9064/1/Cooperativ_e_2018_7-11.pdf
4. Зіновчук В. В., Довженко В. А. Сільськогосподарська кооперація: проблеми та перспективи. Економіка АПК. 2017. № 9. С. 90-96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_9_17.
5. Мар'євська М.Ю. Модернізаційні процеси у селянсько-козацьких господарствах Полтавщини епохи вільного підприємництва (1861–1917 рр.) / М.Ю. Мар'євська // Актуальні проблеми економіки (Thomas Reuters (США), SciVerse Scopus (Нідерланди), Index Copernicus (Польща), EBSCOhost (США)): науковий економічний журнал. - К.: Нац. акад. управління. – 2011. – №7 (121). – С. 30–39.
6. Молдаван Л. В. Загрози вітчизняному кооперативному законодавству та їх упередження [Електронний ресурс] / Л. В. Молдаван. – 2018. – Режим доступу:

- http://ir.znau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9066/1/Cooperative_2018_20-24.pdf
7. Небрат В.В. Сільськогосподарська кооперація в Україні та фінансові механізми її державної підтримки в контексті зарубіжного досвіду / В.В. Небрат, Л.В. Дідківська // *Агросвіт*. – № 16. – 2010. – С. 8–16.
  8. Пантелеймоненко А. О. Про перспективність застосування підходів ФВ Райффайзена в кооперативному кредитуванні господарств селян і фермерів / А. О. Пантелеймоненко // *Проблеми та перспективи розвитку фінансової системи в сучасних умовах: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Полтава, 15–16 квітня 2021 року). – Полтава: ПУЕТ, 2021. – 301 с. URL:<http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/10617>
  9. Про затвердження Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.06.2009 р. № 557. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/557-2009-%D0%BF>
  10. Туган-Барановський М.І. Кооперація, її природа та мета / Туган-Барановський М.І. – Львів, 1936. – 143 с.
  11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011
  12. Olena O. Yershova Cooperation of agribusiness companies of Ukraine and the USA in the context of process management. *Вісник кнудт* № 3 (147), 2020 проблеми управління серія: економічні науки. С. 67–82. URL: <http://economy.knutd.edu.ua/wp-content/uploads/sites/17/2020/12/10.30857-2413-0117.2020.3.6.pdf>
  13. Ajates, R. (2021). Reducing the Risk of Co-Optation in Alternative Food Networks: Multi-Stakeholder Cooperatives, Social Capital, and Third Spaces of Cooperation. *Sustainability*, 13 (20), 11219. <https://doi.org/10.3390/su132011219>
  14. Daniela, R. E. (2019). The Role of Agricultural Cooperatives Models Among Europe. In G. Popescu (Eds.), *Agrifood Economics and Sustainable Development in Contemporary Society* (pp. 210-226). IGI Global. <http://doi:10.4018/978-1-5225-5739-5.ch010>
  15. Dozorova, T.A., Alexandrova, N.R., Sevastyanova, V.M., & Utmanova, N.A. (2018). Methodical approach to evaluating the effectiveness of state support in the field of development of agricultural consumer cooperative. *Turkish online journal of design art and communication*, 8, 434-443. <https://doi.org/10.7456/1080MSE/151>
  16. Fonte, M., & Cucco, I. (2017). Cooperatives and alternative food networks in Italy. The long road towards a social economy in agriculture. *Journal of rural studies*, 53, 291-302. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.01.019>
  17. Hannachi, M., Fares, M., Coleno, F., & Assens, C. (2020). The "new agricultural collectivism": How cooperatives horizontal coordination drive multi-stakeholders self-organization. *Journal of Co-Operative Organization and Management*, 8 (2), 100111. <https://doi.org/10.1016/j.jcom.2020.100111>
  18. Imami, D., Valentinov, V., & Skreli, E. (2021). Food safety and value chain coordination in the context of a transition economy: the role of agricultural cooperatives. *International Journal of the Commons*, 15(1), 21-34. <https://doi.org/10.5334/ijc.1039>
  19. Laricchia, C.R., & Lima, F.D.A. (2021). Formation of agricultural production groups in PDS Osvaldo de Oliveira. *Revista Pegada*, 22 (2), 34-374. <https://doi.org/10.33026/peg.v22i2.8546>
  20. Liu, Z., Yang, D., & Wen, T. (2019). Agricultural production mode transformation and production efficiency: A labor division and cooperation lens. *China Agricultural Economic Review*, 11 (1), 160-179. <https://doi.org/10.1108/CAER-07-2017-0129>
  21. Nedanov, A., & Zutinic, D. (2018). A Correspondence Analysis of Motivational Factors for joining Agricultural Cooperatives in Croatia. *New mediter*, 17 (3), 79-92. <https://doi.org/10.30682/nm1803g>
  22. Pronko, L., Furman, I., Kucher, A., & Gontaruk, Y. (2020). Formation of a State Support Program for Agricultural Producers in Ukraine Considering World Experience. *European Journal of Sustainable Development*, 9 (1), 364-379. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n1p364>
  23. Ribasauskiene, E., Sumyle, D., Volkov, A., Balezentis, T., Streimikiene, D., & Morkunas, M. (2019). Evaluating public policy support for agricultural cooperatives. *Sustainability*, 11(14), 3769. <https://doi.org/10.3390/su11143769>
  24. Sakovska, O. (2020). Agricultural cooperation: experience of foreign countries for Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, 6 (1), 118-124. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2020-6-1-118-124>
  25. Shpykuliak, O., & Sakovska, O. (2020). Agricultural cooperation as an innovation for rural development. *Baltic Journal of Economic Studies*, 6 (3), 183-189. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2020-6-3-183-189>
  26. Sobolev, A., Kurakin, A., Pakhomov, V., & Trotsuk, I. (2018). Cooperation in Rural Russia: Past, Present and Future. *Mir Rossii - Universe of Russia*, 27(1), 65-89. <https://doi.org/10.17323/1811-038X-2018-27-1-65-89>
  27. Tuna, E., Karantininis, K. (2021). Agricultural cooperatives as social capital hubs-A case in a post-socialist country. *Journal of Co-Operative Organization and Management*, 9 (1), 100134. <https://doi.org/10.1016/j.jcom.2021.100134>
  28. Yanbykh, R., Saraihin, V., & Lerman, Z. (2019). Cooperative tradition in Russia: a revival of agricultural service cooperatives? *Post-communist economies*, 31 (6), 750-771. <https://doi.org/10.1080/14631377.2019.1607439>

REFERENCES

1. Didkivska, L.V. (2015). Recommendations for the development of cooperation as a tool to increase the competitiveness of domestic agriculture in terms of European integration / Didkivska, L.V. // Actual problems of using the potential of the country's economy: collection of reports of the International scientific-practical conference (Kyiv, August 28-29, 2015). K.: NGO "Kyiv Economic Research Center", p. 6-9
2. Didkivska, L.V. (2017). Agricultural cooperation is the basis for the development of agricultural entrepreneurship in Ukraine. *Bulletin of Kamyanets-Podilsky National University named after Ivan Ogiienko. Economic sciences*. Vip. 12 (1). Pp. 186–192.
3. Zinovchuk, V.V. (2018). Should Ukraine expect a cooperative boom? / VV Zinovchuk // Cooperative readings: 2018: materials All-Ukrainian. scientific-practical conf., June 1. 2018. Zhytomyr: ZhNAEU, P. 7–11.
4. Zinovchuk, V.V., Dovzhenko V.A. (2017). Agricultural cooperation: problems and prospects. *Economics of agro-industrial complex*, 9, 90-96.
5. Maryevskaya, M.Yu. (2011) Modernization processes in the peasant-Cossack farms of Poltava region of the epoch of free enterprise (1861–1917) / M.Yu. Mariewska // *Current Economic Issues* (Thomas Reuters (USA), SciVerse Scopus (Netherlands), Index Copernicus (Poland), EBSOhost (USA)): Scientific Economic Journal. K.: Нац. acad. management. №7 (121). Pp. 30–39.

6. Moldavan, L.V. (2018). Threats to domestic cooperative legislation and their bias / Moldavan L.V.
7. Nebrat, V.V. (2010). Agricultural cooperation in Ukraine and financial mechanisms of its state support in the context of foreign experience / Nebrat V.V., Didkivska, L.W. // *Agrosvit*. № 16. P. 8–16.
8. Panteleimonenko, A.A. (2021). On the prospects for the use of approaches Raiffeisen PV in cooperative lending to farms and farmers / Panteleimonenko A.A. // *Problems and prospects of financial system development in modern conditions: a collection of materials of the III International scientific-practical Internet conference (m Poltava, April 15-16, 2021)*. Poltava: PUET., 301 p.
9. On approval of the State target economic program to support the development of agricultural service cooperatives for the period up to 2015: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 03.06.2009 № 557
10. Tugan-Baranovsky, M.I.(1936). Cooperation, its nature and purpose / Tugan-Baranovsky M.I. Lviv, 143 p
11. Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part/
12. Olena, O. (2020). Yershova Cooperation of agribusiness companies of Ukraine and the use in the context of process management. *Bulletin of Knutd* № 3 (147), Management Problems Series: Economic Sciences. Pp. 67–82.
13. Ajates, R. (2021). Reducing the Risk of Co-Optation in Alternative Food Networks: Multi-Stakeholder Cooperatives, Social Capital, and Third Spaces of Cooperation. *Sustainability*, 13 (20), 11219.
14. Daniela, R. E. (2019). The Role of Agricultural Cooperatives Models Among Europe. In G. Popescu (Eds.), *Agrifood Economics and Sustainable Development in Contemporary Society* (pp. 210-226). IGI Global.
15. Dozorova, T.A., Alexandrova, N.R., Sevastyanova, V.M., & Utmanova, N.A. (2018). Methodical approach to evaluating the effectiveness of state support in the field of development of agricultural consumer cooperative. *Turkish online journal of design art and communication*, 8, 434-443.
16. Fonte, M., & Cucco, I. (2017). Cooperatives and alternative food networks in Italy. The long road towards a social economy in agriculture. *Journal of rural studies*, 53, 291-302.
17. Hannachi, M., Fares, M., Coleno, F., & Assens, C. (2020). The "new agricultural collectivism": How cooperatives horizontal coordination drive multi-stakeholders self-organization. *Journal of Co-Operative Organization and Management*, 8 (2), 100111.
18. Imami, D., Valentinov, V., & Skreli, E. (2021). Food safety and value chain coordination in the context of a transition economy: the role of agricultural cooperatives. *International Journal of the Commons*, 15(1), 21-34.
19. Laricchia, C.R., & Lima, F.D.A. (2021). Formation of agricultural production groups in PDS Osvaldo de Oliveira. *Revista Pegada*, 22 (2), 34-374.
20. Liu, Z., Yang, D., & Wen, T. (2019). Agricultural production mode transformation and production efficiency: A labor division and cooperation lens. *China Agricultural Economic Review*, 11 (1), 160-179.
21. Nedanov, A., & Zutinic, D. (2018). A Correspondence Analysis of Motivational Factors for joining Agricultural Cooperatives in Croatia. *New medit*, 17 (3), 79-92.
22. Pronko, L., Furman, I., Kucher, A., & Gontaruk, Y. (2020). Formation of a State Support Program for Agricultural Producers in Ukraine Considering World Experience. *European Journal of Sustainable Development*, 9 (1), 364-379.
23. Ribasauskiene, E., Sumyle, D., Volkov, A., Balezentis, T., Streimikiene, D., & Morkunas, M. (2019). Evaluating public policy support for agricultural cooperatives. *Sustainability*, 11(14), 3769.
24. Sakovska, O. (2020). Agricultural cooperation: experience of foreign countries for Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, 6 (1), 118-124
25. Shpykuliak, O., & Sakovska, O. (2020). Agricultural cooperation as an innovation for rural development. *Baltic Journal of Economic Studies*, 6 (3), 183-189.
26. Sobolev, A., Kurakin, A., Pakhomov, V., & Trotsuk, I. (2018). Cooperation in Rural Russia: Past, Present and Future. *Mir Rossii - Universe of Russia*, 27(1), 65-89.
27. Tuna, E., Karantininis, K. (2021). Agricultural cooperatives as social capital hubs-A case in a post-socialist country. *Journal of Co-Operative Organization and Management*, 9 (1), 100134.
28. Yanbykh, R., Saraikin, V., & Lerman, Z. (2019). Cooperative tradition in Russia: a revival of agricultural service cooperatives? *Post-communist economies*, 31 (6), 750-771.

Cooperation and state in the development of competitive agricultural entrepreneurship in Ukraine

L. V. Didkivska, O. M. Kudlasevych, T. O. Slyvka

Abstract. The article presents some issues of the development of agricultural entrepreneurship and the role of agricultural cooperation in it. The current state, features and potential of agricultural cooperation in Ukraine are considered. It is proved that a balanced economic policy of the government leads to overcoming the limitations of material and technical base and financial resources which determine the low intensity of small peasant farms. The development of rural cooperation is established as an important reserve for increasing the competitiveness of agricultural enterprises in Ukraine.

Keywords: cooperative relations, agricultural cooperation, competitiveness, entrepreneurship, state regulation.